

Ordbog over det danske

Sprog

Tale ved modtagelsen af H.O. Lange-Prisen 2006

af *cand.mag.* & *MPhil.* Lars Trap-Jensen, *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*

Det er med glæde og stolthed jeg på vegne af projektet *ODS på nettet* kan sige tak for den fornemme pris. Tak! – det er dejligt at andre interesserer sig for og paskønner det arbejde man udfører. Dernæst føler jeg også trang til at rose priskomiteen for dens vidsyn: Det er nemt for et projekt som vores at blive overset fordi mange tager det for givet. Værket selv har jo forlængst opnaet udødelig status, og selvfølgelig skal det også være tilgængeligt på nettet. Sådan tænker mange, og de har en tendens til at mene at det nærmest sker af sig selv. Et tryk på en knap, og så er den hjemme. Tak fordi I har haft forståelse for at det er et projekt i sig selv. Der skal nemlig trykkes på rigtig mange knapper før man når så vidt.

Med netversionen af *Ordbog over det danske Sprog* (ODS) har værket fået nyt liv, og det har det fortjent. Det er ganske vist uomtvisteligt at ODS i dag er en historisk ordbog: I år er det 50 år siden det sidste bind af den oprindelige ordbog udkom. Nogle af definitionerne bærer også præg af de år der er gået; det kan ikke undgas. Vil man fx vide hvad et *komsfur* er, får man i ODS at vide:

“kogeindretning, bestående af et enkelt ell. nogle faa lukkede ildsteder, der foroven er dækkede med en plade,

i hvilken der findes aabninger, hvori kogekear kan anbringes”.

Og om bet. 3 af *born*, underbet. 2 hedder det:

“signalhorn (paa køretøj olgn.), bestaaende i en gummibold med en (messing)tragt”.

Ved den slags definitioner mærkes det nok at det er en historisk ordbog. Undertiden bliver man dog også overrasket over ODS's fremsynethed. Her i eftermiddag hørte vi nogle hib til forskellen mellem kønnene, og på det punkt kan ODS undertiden virke overraskende moderne. Om *videnskabsmand* står der at læse:

“person (uden hensyn til køn, jf. dog -kvinde), der beskæftiger sig med videnskabelig forskning”.

Verden ændrer sig, og ordene og deres betydninger ændrer sig med den. Men det gør ikke ODS ubrugelig, langt fra. For læsere af ældre tekster er den stadig et suverænt hjælpemiddel. Og også for den der har brug for at kende et ords betydning i alle detaljer, er ODS uomgængelig. En af ordbogens store kendere og brugere var Per Højholt, og han har rammende gengivet sin oplevelse i denne passage, hvor han skriver om ordene og deres betydning som fikspunkter i tilblivelsen af et digt:

“Sadanne punkter vil altid fortjene en særlig undersøgelse fra ophavsmandens side. De har en til natur grænsende selvfølge over sig og er derfor svære at anfægte. Men anfægtes skal de, digtet skal holdes åbent for betydning, og så er det man kan lægge dem i det syrebad der hedder Ordbog over det danske Sprog. Og oftest sker

det lystfyldte mirakel: Betydninger koger op omkring ordet, det nærmest tumler rundt i dem og begynder så med snurrende sanser vandringen op gennem traditionen, eksempel på eksempel, citat efter citat. Ordet i forgængeres praksis, i brug, fanget på et andet ben end man måske selv havde det balancerende på, nuancer flyger i luften, til man svimlende vender tilbage til arbejdet i teksten.”

Ina Nexø til Saxo – En smuk essays af gode læsere udgivet ved Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs 75 års jubilæum, 29. april 1986, s. 14).

Ja, det er sådan det er, grundighed i detaljen kendetegner frem for noget værket ODS. I den forstand er det heller ikke noget folkeligt værk: Syntaksen kan være svær, definitionerne om stændelige. Jeg husker hvordan vi under redigeringen af den moderne ordbog *Den Danske Ordliste*, kunne gøre os lystige over ODS's definitioner, her fx denne: Det er verbet *lukke*, i den betydning der er tale om når man lukker et skab – ODS, bet. 3.2 . Den lyder sådan:

“dels m. h. t. ting, som indeholder et rum, gemme, der kan tildækkes, spærres v. hj. af en dertil beregnet bevægelig del, fx. klap, lem, dør: sparre ell. dække for adgangen til rummet, gemmet ved at trække, skyde, skubbe den bevægelige del hen ned, op for adgangsåbningen og evt. laase derfor; ogs. undertiden m. h. t. genstand, fx. maskine, der omslutes af kasse, hylster o.lgn., hvoraf en del kan klappes op og tildække, klappe for og evt. laase for genstanden og saaledes beskytte den naar den ikke bruges , hindre dens benyttelse o.lgn.; dels m. obj., der betegner genstand, der bestaar

af ell. er forsynet m. to dele, der kan bevæges mod hinanden (ell. den ene mod, ind i den anden): trække, skyde, skubbe disse to dele mod ell. ind i hinanden (ell. den ene del mod, ind i den anden) og (evt.) laase derfor”.

Ja, det var grundighed frem for enkelhedens elegance som var i højsædet hos de gamle redaktører. Det hænger sammen med den tids leksikografiske praksis: Det gjaldt om på bedste strukturalistiske vis at afgrænse én betydning i forhold til den næste, sådan at hvert enkelt af de mange excerpter kunne placeres entydigt i opdelingen. I dag er vi tilbøjelige til at definere den typiske betydning enkelt og klart, i erkendelse af at sprogbrugen alligevel er så mangfoldig at vi ikke kan fange alle de konkrete eksempler.

Men for at vende tilbage til den folkelige udbredelse, så blev ODS aldrig nogen virkelig kioskbasket: Siden afslutningen i 1956 er ordbogen udkommet i et oplag på 10.000 eksemplarer. Og det lyder nok ikke af alverden. Men alting er selvfølgelig relativt: På den anden side af Øresund har svenskerne udsendt *Svenska Akademins Ordlista* siden 1898, en filologisk og leksikografisk mammutpræstation der nu har bevæget sig ind i bogstav T, men ikke desto mindre udkommer den blot i et oplag på 1000. Det samme gælder Nordens for tiden største ordbogsprojekt *Norsk Ordliste* – størst målt i antal medarbejdere: 30 redaktører arbejder på værket , som i 12 bind skal beskrive nynorsken og de norske folkemål. SAOB og NO er i tidligere bind udkommet i større oplag, hhv. 3600 og 2000 . Så set i det lys kan man godt kalde 10.000 eksemplarer for en succes, men alligevel er der ikke tvivl om at vi med netversionen når ud til mange nye brugere. Det bliver påskønnet, kan

Lars Trap-Jensen modtog H.O. Lange-Prisen på vegne af Ordbog over det Danske Sprog, som nu foreligger på nettet (Fot. Det Kongelige Bibliotek).

vi mærke af de mange mails som vi har modtaget, og ikke mindst kan vi se det af de statistikker hvor vi kan følge med i hvordan siden bliver brugt. Lige omkring lanceringen for et år siden var der stor opmærksomhed om projektet. Især var det en god historie at manuskriptet var blevet indtastet af et firma i Kina: "Kinesere skrev gigantordbog uden at forstå et ord", kunne man læse i en overskrift i *Politiken*.

Den interesse kunne også aflæses af antallet af besøgende på siden, der på premieredagen nåede over 6500. Men da nyheden havde lagt sig og det blev hverdag igen, stabiliserede besøgstallet sig efterhånden omkring 1000 daglige brugere, lidt mere i forårsmånederne og lidt mindre hen over sommeren. Her i efteråret er tallet så steget igen, og siden 1. oktober 2006 har der været over 1500 besøgende hver dag. Blandt dem er der sikkert mange kernebrugere der kommer trofast tilbage hver dag, men der er ikke tvivl om at ODS også når ud til mange nye

brugere, og det er der bestemt grund til at glæde sig over.

Jeg synes også at jeg i denne forsamling skylder at løfte sløret for fremtidsudsigterne for ODS på nettet. Det er jo sådan at det man ser på hjemmesiden i øjeblikket, ikke er den færdige version sådan som vi ser den for os. Netop nu er vi halvvejs i projektperioden, og der er stadig mange mal og gode idéer for den resterende periode. Jeg vil nævne én mindre og tre store ting som vi arbejder på. Den lille ting er at vi netop har afsluttet arbejdet med at udforme lister over forkortelser, symboler og kildeforkortelser. De skulle egentlig have været sendt ud til i dag, men på grund af travlhed i vores it-afdeling vil det først kunne ske i næste uge. Under alle omstændigheder: Det er nært forestående, og det er noget som vi ved at mange efterspørger, fuldt forståeligt. Og så er der de store opgaver:

Den første store opgave drejer

sig om opmærkningen af manuskriptet. Det er jo sådan, at hvis man skal have en fuldt søgbar netordbog hvor der kan søges på alle oplysningstyper, så kræver det at vi kan genkende og isolere oplysningerne i ordbogen. Det er et arbejde som vi først lige har taget hul på, og det er grunden til at man i øjeblikket stort set kun har mulighed for at søge på et opslagsord og få den tilhørende artikel i sin helhed. I den forbindelse skylder jeg at nævne at ansvaret – og dermed også æren – for den nuværende netversion især kan tilskrives min kollega Nicolai Sørensen, som har stået for programmeringsarbejdet, opmærkning, databearbejde og det meste af udformningen af den nuværende hjemmeside, så selvom vi er flere der har været involveret, er det især Nicolai der har trukket læsset. Og det bliver også Nicolai der går videre med opmærkningsarbejdet, for målet er naturligvis at få opmærket så mange oplysningstyper som muligt så man kan søge præcis på de enkelte oplysninger.

Det andet hovedpunkt bliver sammenfletningen af grundmanuskriptet og de fem supplementsbind der er kommet siden det sidste bind i 1956. Alt materialet fra supplementet er slet ikke med i netversionen endnu, men det skal det selvfølgelig. Det er imidlertid ikke nogen helt nem opgave, og derfor regner vi med at vi kommer til at være beskæftiget med den opgave gennem hele den resterende del af projektperioden.

Og endelig er der hjemmesidens udseende. Det vil ændre sig i løbet af det kommende år. Som nogen af jer måske allerede har opdaget, har Det Danske Sprog- og Litteraturselskab netop her i forbindelse med Bogforum fået helt nyt hjemmesidedesign, og det vil blive

fulgt op af i hvert fald nogle af Selskabets digitale resurser. Og det gælder bl.a. ODS på nettet. Vi samarbejder med en webdesigner om opgaven, og vi synes selv det ser meget lovende ud. Så vi glæder os til at kunne præsentere ODS i en helt ny indpakning.

Så meget om fremtiden. Som I måske kan fornemme, er ODS på nettet et projekt der på mange måder befinder sig mellem tradition og forandring. Vi i redaktionen har stor respekt for ODS' tradition og ODS' traditionelle brugere, men vi ved også godt at vi formidler i et moderne medie der har et bredere publikum, og nogle gange spørger vi os selv: Forstar et moderne publikum at symbolet "merkurstav" betyder handelssprog, eller at "komettegnet" betegner en enkeltstående forekomst? Det er fristende at foretage redaktionelle ændringer, ændre symboler, skrive forkortelser ud, og det er ikke så lidt af en balancegang. Jeg ved ikke om den samme balancegang mellem tradition og fornyelse også kendetegner H.O. Lange Prisen. Når jeg i min indledning var fræk nok til at rose priskomiteen for dens gode dømmekraft, vil jeg her til sidst tage skridtet fuldt ud og udtrykke det håb at det også gælder for arrangementet her.

Som nybagt medlem af H.O. Langes fanklub har jeg prøvet at opsnuse lidt om den gamle hædersmand, og han viser sig i høj grad at være traditionens mand. I årligt var han, som vi har hørt tidligere i dag, en dygtig ægyptolog, han var optaget af inkunabler, og så var han selvfølgelig, og derfor har han lagt navn til prisen – optaget af formidlingen af kulturarven, bl.a. som initiativtager og medstifter af Dansk Folkemindesamling. Han var også en troens mand, og en kilde vil vide at Bla Kors blev stiftet i hans

lejlighed i 1895. Med tanke på nachspielet er det man igen bliver spændt på det med dømmekraften. For traditioner kan være

meget godt, men man skal heller ikke blive slave af dem.

Tak endnu en gang.